

»MEDANC PODKLANC JE FIGO ZAGLEDAL, JE MISLIL, DA JE ŽGANČ«

Oblike, vsebina in funkcija medkrajevnega zbadanja na Slovenskem

Izvirni znanstveni članek | 1.01
Datum prejema: 18. 7. 2019

Izveček: Navada zbadanja med sosednjimi vasmi je bila na Slovenskem, kakor tudi drugod, močno prisotna. Pri krajevnem zbadanju gre navadno za zbadanje zaradi navad, značilnosti in vedenja prebivalcev sosednje vasi, mesta, pokrajine ali države. Njegov namen je provokacija, norčevanje iz duhovnih, socialnih pomanjkljivosti, ločevanje od drugih in krepitev lastne samozavesti. Zbadanje prebivalcev različnih krajev je mogoče zaslediti v več oblikah (kratkih, dolgih, proznih, ritmiziranih). V članku avtorica pokaže, da se zbadljivke (pre)pogosto obravnavajo kot del otroške folklore. Čeprav nekatere krajevne zbadljivke res sodijo v otroško ustvarjalnost, so njihovi avtorji in nosilci večkrat odrasli.

Ključne besede: slovstvena folklor, humor, zbadljivke, medkrajevno zbadanje, identitete, govorniki

Abstract: The habit of teasing – not only between neighbouring nations, but also between neighbouring villages – was a common occurrence on the present-day territory of Slovenia, which is reflected in a multitude of forms. Local jeers normally mocked various habits, characteristics and behaviour of the residents of a neighbouring village, city, region or country. The purpose of such teasing was provocation, mockery of one's spiritual, social incapability, separating from others and strengthening self-esteem. Mocking at the expense of different groups can be found in multiple forms (long, short, prose forms, rhythmical forms). In this article, the author seeks to show that although jeers are mainly considered to be part of children's folklore, their creators and tellers are also adults, which is a commonly neglected perspective.

Keywords: folklore, humour, jeers, local mocking, identity, tellers

Uvod

Posmeh in zasmeh vsebujejo različni žanri, kot so anekdota, parodija, satira, šaljive zgodbe, šale, zbadljivke.¹ Tarča posmeha so lahko različne skupine ljudi; pogosto se zasmehuje osebe z motnjami v duševnem in telesnem razvoju ter invalide. Tarča zbadljivk so pripadniki določenih poklicev, kot npr. policisti in duhovniki, pa tudi pripadniki drugih etnij in manjšin ali lokalnih skupnosti. Zbadanje je pogosto osredotočeno na (domnevne) psihofizične lastnosti: barvo kože pri temnopoltih, podjetnost in preračunljivost pri Judih, fizično podobo in navade pri Romih in Sintih. S tem se vzpostavljajo in ohranjajo predsodki, ki vodijo do stereotipov (Fischer 2007: 1080–1086).

V članku se posvečam 'krajevnemu zbadanju' (nem. *Ortsneckerei*), s katerim se po navadi zbada navade, značilnosti in vedenje prebivalcev sosednje vasi, mesta, pokrajine ali države. Ustvarijo se šaljive zgodbe, šale, zbadljiva ime-

na, vzdevki ali zbadljivke, torej različne oblike slovstvene folklor, katerih funkcija je zbadanje, norčevanje. Namen takšnega zbadanja je večinoma provokacija, norčevanje iz duhovnih, socialnih in družbenih pomanjkljivosti prebivalcev določenih vasi, krajev ali mest (Fischer 2007: 1082). Namen prispevka je pregled različnih oblik slovstvene folklor, ki se uporabljajo oziroma so se uporabljale za zbadanje prebivalcev različnih krajev v slovenskem prostoru. Hkrati z analizo gradiva iz različnih virov (arhivskih, tiskanih, spletnih) predstavljam raznolikost inspiracij in tematik, iz katerih so ljudje ustvarjali zbadljivke, in pokažem, kdo so bili nosilci, ustvarjalci in govorniki krajevno obarvanih zbadljivk. Čeprav se zbadljivke največkrat prištevajo k otroški folklori in nekatere med njimi res sodijo v otroško ustvarjalnost, so (bili) njihovi avtorji in nosilci večkrat odrasli, kar pa je v slovenski folkloristiki pogosto zanemarjeno dejstvo.

Medsosedsko zbadanje

Navada zbadanja med sosednjimi vasmi in kraji je bila na Slovenskem, kakor tudi drugod, močno prisotna. Šaljive zgodbe in šale o prebivalcih različnih mest segajo že v antiko, ko so bili tarča posmeha mesto Abdera in njegov

¹ Odnosi med prebivalci različnih krajev kakor tudi odnosi na meji, kot se kažejo v slovstveni folklori, so bili del mojega doktorata z naslovom *Ustno izročilo in kolektivni spomin v zgornjem Obsootelju* (Šrampf Vendramin 2015), kjer sem to tematiko, med drugim tudi zbadljivke, obravnavala na podlagi na terenu pridobljenega gradiva. Pričujoči članek je nadaljevanje omenjene raziskave in se v večji meri osredotoča na kratke oblike slovstvene folklor ter analizo gradiva z območja celotne Slovenije.

* Katarina Šrampf Vendramin, dr. etnologije, asistentka z doktoratom, ZRC SAZU, Inštitut za slovensko narodopisje, Novi trg 2, 1000 Ljubljana; katarina.srampf@zrc-sazu.si.

prebivalci.² Nekaj stoletij pozneje so bile zbadljivke na račun različnih krajev zabeležene tudi širom Evrope (Davies 1998: 11–12). Germanist Hugo Moser v knjigi *Schwäbischer Volkshumor* piše, da so posmehljiva imena oziroma zbadljivke za različne kraje v Nemčiji poznali že v srednjem veku (Moser 1950: 399). Najverjetneje so takrat zbadljivke poznali že tudi v slovenskem prostoru, vidnejši odziv na te navade je veliko pozneje, leta 1844, v *Kmetijskih in rokodelskih novicah* podal duhovnik, narodopisec in narodni buditelj Matija Majar – Ziljski:

Še nekaj me pri serci tišči. – Že naš pesnik Vodnik je pisal in grajal: da blizo v vsaki vasi imajo kake posebne navade, in da zato jedan iz drugega norce delajo. – To je prav nekrščansko, to je prav gerdo! Vsi ljudje smo otroci božji, vsi smo si bratje, da bi se po keršansko ljubili, pa ne, da bi se vzajemno zasmehovali, zasramovali, žalili in jedan drugiega za norca imeli. Jaz zavoljo tega to rečem, ker še današen dan v časi kak neotesan, neizobražen Slovenec svoje brate Slovence obrekuje in zaničuje, samo zato ker niso vsi ravno v tistim koti doma, kjer on; še učeni – prosim, ne zamerite! jaz hudo ne mislim, sam Bog ve! – še učeni se kedaj zapozabijo – jedan zaničuje Slovence, kranjske, drugi Goriške, tretji Koroške, šterti Štajerske. Pa smo si vender vsi bratje Slovenci. To zame-tovanje in zaničevanje hodi med nami, kakor gerda črna hudoba, in moti nam bistro pamet, Kazi nam naše sicer dobro slovensko serce. (Majar 1844: 176)

Zbadanje je torej že zelo stara navada, prisotna v malodane vsaki skupnosti. Razlago za prisotnost in pogostost krajev-nega oziroma sosedskega zbadanja lahko najdemo v teoriji norveškega socialnega antropologa Fredrika Bartha, ki pravi, da so meje, socialne in teritorialne, tiste, ki ohranjajo skupine. Pripadnost lastni skupini se ohranja s stalnim do-ločanjem meja v socialnih odnosih z drugimi, z nenehnim določanjem lastnih vrednot ter s splošnim poudarjanjem drugačnosti pripadnikov drugih skupin, v našem primeru sosedov oziroma prebivalcev sosednjih vasi, krajev in mest (Barth 1969: 15–16). Zbadanje ali šaljenje na račun sosedov lahko torej razumemo kot sredstvo za ločevanje skupnosti in ohranjanje skupinske identitete, identitete se namreč gra-dijo v odnosu do »drugih«, z opazovanjem drugih in nji-hove drugačnosti. In zakaj so ravno sosedi pogosta tarča? Uporaba istega jezika, podobne šege in navade ter vredno-te, kot jih imajo »drugi«, lahko povzročijo izgubo občutka lastnega prostora in identitete, je ugotavljal britanski soci-olog Anthony Giddens. Šale, šaljive zgodbe in zbadljivke so lahko orodje za ublažitev te izgube (Giddens 2005: 183; Vucetic 2004: 8). Ob označevanju »njih, drugih«, tudi z

različnimi humornimi oblikami, se specificirajo podobne značilnosti in lastnosti, pomembneje pa je to, da se določijo (pogosto negativne) socialne lastnosti, ki jih imajo »oni«, »mi« pa ne. S tem lokalne skupnosti, etnične skupine, nardo-di in tudi druge skupine definirajo svoj edinstveni značaj in s tem tudi lastno identiteto (Gundelach 2000: 114; Jenkins 2011: 3; Gingrich 2004). Zbadljivke in druge oblike etnič-nega humorja, kot ga je definiral sociolog in raziskovalec humorja Christie Davies (1982), torej vsebujejo in izražajo, s tem pa tudi razširjajo in popularizirajo določene stereoti-pe, identitetne predstave, konkretizirajo pa tudi dane druž-bene odnose med skupinami (Vucetic 2004: 11).

Bistvo krajevnih zbadljivk je že leta 1931 povzel učitelj in zapisovalec kočevarske folklore Wilhelm Tschinkel. Če-prav je imel v mislih krajevno zbadanje med Kočevarji, bi lahko rekli, da je to, kar je zapisal, veljalo povsod.

Tudi v malem jezikovnem otoku Kočevske hudič posmeha straši vsepovsod in komaj kakšnemu kraju ostaja prihranjeno zbadanje sosedov. Drug drugemu pripisujejo butalske anekdote, si dajejo posmehljive vzdevke in kujejo zbadljive verze. In ko si ljudstvo kaj takega izmisli, potuje to iz kraja v kraj, od ust do ust in ob vsaki primerni ali neprimerni priložnosti se daje pod nos prebivalcem zadevnega kraja. Saj se že otroci na poti v šolo kosajo s takšnim zbadanjem, a norčave anekdote postanejo še dosti pogostejše v go-stilni ob vinskih kozarcih, kar seveda povzroči silo-vite besedne dvoboje. Takšni prepiri se zelo pogosto končajo s pravim pretepom. (Tschinkel 2004: 185)

Že samo to nam pove, da je bilo medsosedsko zbadanje resda tudi del otroškega sveta, vendar pa nam prav funkcija, ki jo imajo zbadljivke na račun prebivalcev določenih krajev, da misliti, da prevladujoči govorniki in ustvarjalci niso bili otroci, ampak odrasli. V nadaljevanju zato poskušam osvetliti in pokazati, kako lahko tematike, obravnava-ne v medsosedskih zbadljivkah, pokažejo na morebitnega avtorja, najprej pa predstavim oblike, v katerih se pojavlja zbadanje prebivalcev vasi, krajev in mest.

Oblike zbadljivk

V slovenskem prostoru so se z znanstveno analizo vseh pojavnih in vsebinskih oblik zbadljivk ukvarjali redki, medtem ko je v nemško govorečem prostoru kar nekaj raz-ličnih znanstvenih člankov in knjižnih izdaj zbirk posve-čenih izključno krajevnim zbadljivkam (npr. Moser 1950; Depenau 2001, 2003). Obstaja celo nekaj spletnih strani, namenjenih brskanju po krajih in zbadljivkah na njihov račun (glej Spletni vir 1; Spletni vir 2).³

2 Na račun prebivalcev Abdere so se pripovedovale šale in šaljive zgodbe. Šale, katerih bistvo se je spletalo okoli neumnosti Abderitov, so izšle tudi v zbirkah šal z naslovom *Philogelos*, kar bi lahko prevedli kot 'šaljivec'. Knjiga velja za najstarejšo zbirko šal, nastala pa naj bi ok. 5. stoletja (Marciniak 2014: 265–266).

3 Na Inštitutu za spodnjefrankovski dialekt (Unterfränkisches Dialekt-institut) Univerze Würzburg je bil poseben projekt namenjen zbiranju krajevnih zbadljivk. Rezultat projekta sta knjiga in spletna baza s 500 enotami (Fritz-Scheuplein idr. 2012; Spletni vir 3). V sloven-skem prostoru takšne celovite znanstvene obravnave zbadljivk na splošno, kaj šele krajevnih zbadljivk, do zdaj še ni.

Pri nas takšnih baz nimamo, prav tako nimamo publikacije, ki bi v bila v celoti posvečena krajevnim zbadljivkam, imamo pa kar nekaj zapisanega gradiva, objavljenega v različnih delih (npr. Möderndorfer 1946; Rešek 1990; Primc 1997; Ovsec 1997a; Tschinkel 2004; Podbersič 2007; Sirk 2009). Toliko, kot je zapisovalcev gradiva, pa je tudi poimenovanj zanj, kot npr. opravlјivke, porogljivke, posmehljivke, šaljivke, zabavljice, zbadljivke, nagajivke. Ne samo da obstaja množica poimenovanj folklornih oblik, ki jim je skupno zbadanje, ena od vodilnih slovenskih folkloristk Marija Stanonik se v najbolj poglobljenem članku na to temo sprašuje, ali so zbadljivke sploh samostojen žanr ali je bolje govoriti o vidiku zbadanja, ki se pojavlja v različnih žanrih (Stanonik 2008: 123–124). Kljub njenemu zaključku, da različnih oblik zbadanja ne moremo razumeti kot samostojnega žanra, pa primeri iz raziskav drugih folklornih oblik govorijo drugače. Tako je folkloristka Saša Babič na primeru ugank ugotavljala, da se te pojavljajo v različnih oblikah (prave uganke, šaljiva vprašanja oziroma šale), skupna sta jim zastavljanje vprašanja in ugibanje, razlikujeta pa se kontekst in funkcija njihovega zastavljanja (Babič 2014, 2015: 84–88); kljub temu uganko razume kot samostojen žanr. Sicer ni nič nenavadnega, da lahko nekatere oblike slovstvene folklore obravnavamo v okviru različnih žanrov, zato lahko kot samostojen žanr razumemo tudi raznolike oblike zbadljivk.⁴ Analiza gradiva je namreč pokazala, da imajo funkcijo medkrajevnega ali midsosedskega zbadanja različne oblike slovstvene folklore, tudi takšne, ki se sicer obravnavajo kot samostojen folkloristični žanr (npr. šaljive pesmi, šaljive zgodbe, šale), pri katerih funkcija zbadanja ni nujno v ospredju.

Kot sem že omenila, se zbadljivke lahko pojavijo v več različnih oblikah. Po dolžini so lahko daljše ali krajše, po jezikovni plati pa so v prozni ali ritmizirani obliki (Moser 1950: 399). Kljub temu da se zbadljivke po obliki in dolžini močno razlikujejo, pa je vsem skupna funkcija uporabe, to je zbadanje, smešenje, zasmehovanje, lahko tudi žaljenje ali zmerjanje. Kadar torej v kontekstu zbadanja govorimo o različnih folklornih oblikah, lahko govorimo o zbadljivkah, ki so skupno ime za vse oblike zbadanj. Zbadljivke so torej daljši in krajši folklorni obrazci, katerih najpogostejši namen je zbadanje ali smešenje, lahko pa so razumljene tudi kot zmerjanje ali žalitev oziroma so temu celo namenjene.

OBLIKA / DOLŽINA	PROZNE OBLIKE	RITMIZIRANE OBLIKE
DALJŠE OBLIKE	šaljive zgodbe	šaljive pesmi
↕	šale	kratke šaljive pesmi
KRAJŠE OBLIKE	kratke neritmizirane paremiološke enote in vzdevki	kratke ritmizirane paremiološke enote in vzdevki

Preglednica različnih oblik, katerih funkcija so zbadanje, smešenje in tudi žaljenje prebivalcev določenih krajev.

Najdaljše oblike zbadljivk na račun krajanov določenih vasi, krajev ali mest so šaljive zgodbe. V preteklosti so bile najbolj znane zgodbe o Ribničanih, Veržejcih, Marburžanih, Lemberžanih, danes pa so jih nadomestile zgodbe o Butalcih Frana Milčinskega.⁵ Danes najbolj znan primer šaljive zgodbe je zgodba o Lemberžanih z naslovom *Kako so cerkev razširili*.⁶ Zasledimo jo lahko tudi v povezavi z drugimi slovenskimi kraji, npr. s Šebreljami (Ivančič Kutin 2013a: 12; Hvala 2018: 389–390). Lemberška zgodba pa gre tako:

Na hribu nad Lembergom je stala in še stoji podružnica sv. Pankracija. Lemberžanom je bila postala cerkva prenizka in preozka in sklenili so jo povekšati.

Kako so to izvršili, pripovedujejo tako:

Po zidu, precej visoko nad zemljo, potegnili so z žerinom črto in vestno do črte krog cerkve navozili vse polno gnoja. Hoteli so ji namreč pognojiti, da bi bolj hitro kvišku zrasla.

Čez nekoli dnij, ko se je gnoj sesedel, bila je, naravno, črta visoko nad gnojem.

»Glejte,« rekli so Lemberžani, »za koliko je cerkev hitro višja zrasla, ko smo ji dobro pognojili.«

Zdaj hitro posnažijo gnoj in se pripravijo na drugo delo, ker, kakor sem že rekel, cerkev ni bila samo prenizka, ampak tudi preozka. Treba jo je torej bilo še raztegniti. Tudi to so zvršili, in sicer tako, kakor so jedino Lemberžani znali.

Krog cerkve pogrnili so svoje suknje, in sicer tako na široko, za kolikor so mislil, da jim bo treba zid premakniti. »Kajti,« so rekli, »kadar bomo zid toli-

⁵ Analiza zgodb pisatelja Frana Milčinskega je pokazala, da te niso povsem avtorske. Fran Milčinski je za del zgodb uporabil ljudsko predlogo, ki jo je transformiral in prilagodil glede na svoj ustvarjalni in estetski čut (glej Šrimpf Vendramin 2013, 2014).

⁶ Zgodba spada v pravljčni tip ATU 1326 Moving the Church (Uther 2004: 128–129). Najstarejša verzija je zapisana v zbirki Hansa Satchsa iz leta 1550 (Ude-Koeller 1993: 1380–1381).

⁴ Žanr v tem primeru razumem kot analitično orodje, ki združuje različne oblike, sicer obravnavane v posameznih folklorističnih žanrskih sklopih. Lahko bi rekli, da v tem primeru zbadljivke obravnavam kot nadžanr, ki združuje različne folklorne oblike s skupno funkcijo.

ko naprej premaknili, da bode suknje pokrili, bo cerkev zadosti široka.« Potem so šli vsi v cerkev in so se uprli s pleči v zid tiščeči ga na vse strani.

Med tem časom, ko so se Lemberžani v cerkvi potili, šel je nekdo tam mimo in jim je neopažen vse suknje pobral ter zbežal ž njimi v bližnjo goščo.

Ker so Lemberžani potem prišli iz cerkve in niso nobene suknje več našli, so bili jako veseli, da se jim je posrečilo cerkev toliko raztegniti, da so se vse suknje pod zid skrile. (Gorski 1890: 159)

Med krajše prozne oblike zbadanj spadajo šale. Te se pojavljajo tako v krajših kot nekoliko daljših oblikah, v obliki ugank oziroma šaljivih vprašanj ali v obliki krajših pripovedi s šaljivo, zbadljivo noto. Vsem pa je skupna poanta,⁷ šaljivi moment, ki je bistvo šale in jo, kot v naslednjih primerih, tudi opredeljuje:

Gorenjec je povabil Kraševca na kafe. Zavrel je vodo, pole je privezal zrno kafeta na nit in to je tunkal v vodo.

Drugi bot je povabil Kraševca na kafe Gorenjca. Zavrel je vodo, jo nalil v šalico, pole je ravno tako privezal kafetovo zrno na nit s tem plesal po robu od šalice.

»Ma,« je rekel Gorenjec, »kaj ne boš pomočil kafeta v krop?«

»Ne, ne,« je rekel Kraševca, »je bilo zadnji bot pri tebi premočno, nisem mogel spati celo noč!« (Kocjan in Hadalin 1993: 191)

Kako se stopnjuje beseda škrt? Medvode, Kranj, Jenenice. (Spletni vir 4)

Druga oblika, v kateri se pojavljajo zbadljivke, so različne ritmizirane forme. Med takšnimi oblikami zbadanj so najdaljša oblika šaljive pesmi. V zbirki *Slovenske narodne pesmi* so zbrane v zadnjem poglavju med šaljivimi in zabavljivimi, v poglavju pa so podskupine, v katerih so zbrane pesmi, ki se šaljijo na račun različnih krajev. Tako so v posebne (pod)skupine nanizane pesmi npr. o Kameščancih, Kamniku, Reziji in drugih krajih (Štrekelj 1980). Največ jih je zbranih na račun Kamnika, ki je tudi največkrat omenjeno mesto v šaljivih pesmih (Vrabič 2012: 520–521). Različne variante pesmi smešijo meščane in mestne simbole, kot so mestni sodnik, mestna hiša in mestno obzidje (Klobčar 2016: 17–19), kakor je razvidno iz odlomka te pesmi:

Pisana Loka, črn je Kranj,
Z močnikom Kamnik je ves ocmokan,
Beži Ljubljana, Gradec se skrij,
Dunaj tud' Kamniku gliha nič ni.

Kamniško mesto šance 'ma h'de,
Za štuke imajo stare metle;
Cvinger ringmauer s trnjem grade,
Zato da berači po plac ne lete.

Sovražnika bati se v Kamniku ni,
En purger prav lačen na vahti stoji;
Po placu špancerata purgarja dva,
Iz repe pa ure imata oba. (SNP 8558; Štrekelj 1980: 690–693)⁸

Med šaljivimi pesmimi pa je mogoče najti tudi nekoliko krajše pesmi, ki bi jih lahko poimenovali tudi zbadljivke – to je po obsegu kratka forma slovstvene folklorne, pogosto z rimo ali vsaj v ritmizirani obliki in je podobna krajši pesmi, lahko pa je skrajšana samo na par besed.

Bejšte dekleta,
Svinjani gredo,
Kofajno pijo,
Pa po svinjah smrdjo! (SNP 8569; Štrekelj 1980: 697)

Zagorski fantički
So hujši kot psički:
Zajca vjemo,
Kosmatga požro! (SNP 8570; Štrekelj 1980: 697)

Še krajši primeri zbadljivk so »Goričanec babo tira do Petanec« (Rešek 1990: 56) ali »Čaruci kapuci prodaj Boga za an žakelj šona« (Sirk 2009: 138).

Med najkrajše oblike zbadljivk lahko umestimo tudi nekatere ritmizirane in neritmizirane paremiološke enote, kot npr. »iz Tržiča še veter ni dober«, »na Tinjanu se pove dvakrat« (Arhivski vir 1) ali »si fin ko čički šoln« (Matičetov 2019: 105).

Najkrajša oblika so kratke zbadljivke, lahko bi jim rekli tudi vzdevki, v obliki ene ali dveh besed. Nekatere med krajevnimi kratkimi zbadljivkami se pojavljajo samostojno, kot jih je npr. za različne kraje v knjigi *Verovanje, uvere in običaji Slovencev* zbral Vinko Möderndorfer, zbiralec narodopisnega gradiva in etnograf. Kot piše, je (bila) za Tolmince zbadljivka »tolminska uš«, v Ribnici »župca«, v Mostah »kuzlino maslo«, v Sinji Gorici »ščurek«. Prebivalce Borovnice in Velike Poljane pri Ortneku so zbadali s »coklarji«, Ložane s »kožarji«, Velikolaščane s »pasarji«, Sodražičane s »pesoglavci«, prebivalce Polja pri Ljubljani s »krompirjevci«, Semičane s »šokci« itd. (Möderndorfer 1946: 284–288). Nekatere krajše zbadljivke se pojavljajo tudi kot del daljših ritmiziranih oblik, kot sta npr. »Kranjac globanjac«, ki je začetek daljše zbadljivke: »Kranjac globanjac⁹ gre na božjo pot. Pol pa šinfa vseposot« (Šrampf Vendramin 2015: 194) ali »Humarji kadumarji«,¹⁰ ki se lahko nadaljuje »po naši cesti hodijo, volovske dreke berejo« (Sirk 2009: 139).

⁷ Poanta je del vica, ki razkrije neskladje v zgodbi, to je tudi del, ki sproži smeh. Kakršnakoli spoznanja že prinese poanta, morajo ta biti nenadna. Poanta je v šali vedno na koncu, kajti nenadno in presenetljivo razodetje ustreznega neskladja označuje tudi konec šale. Šala brez poante ni šala (Šrampf Vendramin 2015: 93; Oring 2010: 82–83, 85).

⁸ Pesem sicer obsega 22 kitic, ki smešijo prebivalce Kamnika.

⁹ Globanja je staro ime za užitno gobo s temno- ali svetlorjavim klobukom, ki jo danes načeloma poznamo pod imenom jurček (SSKJ 2014).

¹⁰ Kadumar je narečno poimenovanje za kumarico.

Govorci in ustvarjalci zbadljivk

Zbadljivke so na Slovenskem zbirali in analizirali predvsem ob raziskovanju otroške folklorne (glej Merhar 1956: 108; Knific 2006: 38; Stanonik 1999: 94, 2006: 259), vendar zbadljivke niso (bile) izključna domena otrok. Nekatere zbadljivke, ki se navezujejo na medsosedsko zbadanje, so (bile) res del otroške folklorne, a so bili njihovi avtorji in govorniki večkrat odrasli (Terseglav 1990: XIV). Ob podrobnejši analizi vsebin zbadljivk to potrjujejo tako teme, ki se pojavljajo v zbadljivkah in so predstavljene v nadaljevanju, kakor tudi komentarji sogovornikov, kot npr.: »*Te zbadljivke so govorili odrasli, medtem ko so otroci samo ponavljali.*« Že zbadljivke, ki imajo za tarčo zbadanje človeških lastnosti, pa naj bo to v smislu zvitosti, ponižnosti, neumnosti prebivalcev, ali zbadljivke, ki nakazujejo na kakšno drugo osebnostno lastnost krajanov, kot npr. v zbadljivkah »meščani, hudobni psi, lažnivci, jokci« (Tschinkel 2004: 187–188), kažejo na to, da njihovi ustvarjalci niso bili otroci, ampak odrasli. Otrokom so bile bližje enostavne zbadljivke, ki so izvirale iz stvarnega sveta, ki so ga poznali, in ne takšne, ki se dotikajo zapletenega sveta medosebnih odnosov in človeških lastnosti.

V nasprotju z lingvističnimi in s klasičnimi folklorističnimi raziskavami, ki se večinoma osredotočajo na tekst, teksturo in kontekst, poskušajo raziskave humorja iti nekoliko dlje in s pomočjo psiholoških teorij analizirati človekovo nezavedno in psihične procese (potrebe in strahove), ki se kažejo v folklori oziroma v humorju (glej Apte 1985; Davies 1998; Oring 2010). Tak pristop nam lahko občasno pomaga iz besedila razbrati (kadar nam kontekst ni znan), ali gre za otroško ali odraslo ustvarjalnost.

Tematika zbadljivke, ki vsekakor spada v svet odraslih ali vsaj najstnikov, je spolnost. Kot je ugotavljal ameriški kulturni kritik in folklorist Gershon Legman, je humor s seksualno vsebino najbolj razširjena oblika humorja, tako sedaj kakor tudi v preteklosti. Ta je pogosto agresiven, vulgaren, prostaški in nizkoten (Legman 2007: 9–10; Gruner 2017: 109). Zbadanje z zbadljivkami s seksualno vsebino je zato pogosto na robu dovoljenega. Namen takšne zbadljivke ni samo rahlo zbesti naslovnika, ampak ga izzvati, tudi užaliti. Za ta namen se torej uporablja tematiko spolnosti, ki je tabu in zato neprimerna ali žaljiva že sama po sebi, kar še dodatno okrepi namen takšne zbadljivke, torej prizadeti tistega, ki mu je namenjena, v našem primeru prebivalca neke vasi, kraja ali mesta, kot npr. v naslednjih primerih:

Voger, Voger, jajca na klin, žlico na polico pa hajd na vogrsko prasio. (Rešek 1990: 61)

Čiče braće ima črne hlače, jaja malo, kurca nič. (Arhivski vir 1)

Čička se je vsela na storo,¹¹ Čič pa je gledal curo.
(Arhivski vir 1)

Tematika spolnosti se sicer v manjši meri pojavlja tudi v otroškem humorju oziroma v humorju najstnikov. Če je mogoče fekalni humor, o katerem pišem v nadaljevanju, zaslediti že v vrtcu in se pogostost pojavljanja zmanjšuje z odraščanjem, pa se pogostost pojavljanja seksualnih tem povečuje s starostjo otrok in z odraščanjem (Hauser 2005: 192–193).¹² Čeprav večina zbadljivk, v nasprotju s šalami, za otroke ali mladostnike nima velike sporočilnosti, pa se seksualna tematika kljub temu pojavlja. Vendar pa je glede na vsebino zbadljivk veliko verjetneje, da so največ teh zbadljivk ustvarili in pripovedovali odrasli.

Glede na analizirano gradivo bi lahko rekli, da je edina tema, ki nakazuje, da so zbadljivke, katerih tarča so prebivalci nekega kraja, nastale in ostale kot del otroške folklorne, skatološka.¹³ *Fartlore* oziroma 'fekalna folklor', kot bi termin lahko prevedli, obsega vso folkloro s tematiko fekalij oziroma izločanja. Med otroško folkloro na splošno, tako tudi med zbadljivkami, ki se navezujejo na zbadanje sosednjih mest, je kar nekaj takšnih, ki vsebujejo to tematiko. Zakaj je tako? S pomočjo psihoanalize se lahko skatološki humor razlaga kot del obdobja oziroma faz, skozi katere gredo otroci v obdobju odraščanja.¹⁴ Fekalna folklor jim pomaga pri izražanju psihološkega sramu zaradi užitek, ki jih v tej razvojni fazi občutijo ob izločanju. S tem, ko je socialno nezaželeno vedenje transformirano v dovoljeno, lahko otroci in najstniki s pomočjo folklorne ali igre nezavedno zadovoljijo svojo infantilno privlačnost do lastne analne produkcije, kar jim pomaga tudi pri stabilnem prehodu v odraslost (Blank 2010: 72). Skatološki humor pri otrocih, bodisi v verbalni ali neverbalni obliki, na splošno zagotavlja kanal za zadovoljitev njihove radovednosti o telesu, telesnih funkcijah, pozneje, ob humorju s spolno tematiko, pa tudi o spolnih odnosih (Apte 1985: 96; Blank 2010: 65).

Tako ni nič navadnega, da se skatološke vsebine, še zlasti fekalne, pogosto pojavljajo tudi med daljšimi rimani ali vsaj ritmiziranimi zbadljivkami, kot npr. »Medanc podklanc je figo zagledal, je mislil, da je žganc« (Arhivski vir 1). Med njimi je tudi kakšna kratka zbadljivka, kot je »hlačedrekači« za kraja Poljane in Seč na Kočevskem

11 Stora je narečno poimenovanje za glavni leseni drog voza.

12 Seksualni humor za odraščajoče otroke ni samo informativen, ampak jim pomaga tudi pri zmanjševanju stresa in napetosti zaradi pomanjkanja znanja o spolnosti (Apte 1985: 96).

13 Tako so tabu teme, kot npr. fekalije in druge »umazane« telesne snovi, med najljubšimi temami otroških šal, ki jih pozneje zamenjajo teme o spolnosti (Van der Gest 2016: 127). Pri otrocih sprožijo smeh že ob omembi, smešne so že samo zato, ker vsebujejo tabu besede, besede, ki jih otroci navadno ne smejo izreči ali se nanašajo na neprimerno vedenje (Hauser 2005: 189; Van der Gest 2016: 135).

14 Tri glavne faze odraščanja, ki jih je prvi utemeljil Sigmund Freud, so oralna, analna in falična faza (Apte 1985: 92).

(Tschinkel 2004: 192–193). Poznamo različne variante: od takšnih, ki namigujejo na to, da določeni krajan ne znajo uporabljati stranišča, kot sta »Bistriška sekula se je v hlače pokekala, Bistriška počakala, na dilco kakala« (Gašperin 2018: 80) ali »Krajnc, Krajnc, stari pok, kravo žene na potok, krava mukne: mek, mek, mek, Krajncu vujde v hlače drek« (Rešek 1990: 57), do takšnih, ki govorijo, kaj krajan delajo z iztrebki; kot: »Šuvarj', p'dbuvarj', templ pavajo, z drekom mavajo« (Arhivski vir 2), ali v zbadljivkah iz Goriških brd:

Števerjanci usranjci berej drek u cajnci,¹⁵ na piconu¹⁶ jih sušijo, v Gorici jih prodajo.

Vadžerjanci so pijanci, berej drek u cajnci, ko ga posušijo, iz njega pogače naredijo.

Medajci so klocarji, klocarji potocarji, po naši zemlji hodijo, naše dreke berejo, poleti jih sušijo, pozimi jih pojejo. (Sirk 2009: 138–139)

Vsebine zbadljivk

Kot sem z do sedaj predstavljenimi primeri že nakazala, imajo zbadljivke na račun različnih krajev zelo raznoliko vsebino. Že Wilhelm Tschinkel je leta 1931 ob izdaji knjige *Kočevarska folklor zbrane zbadljivke* umestil v samostojno poglavje 'Zbadljivi vzdevki in verzi za Kočevarske vasi'. V njem je zbadljivke razvrstil v deset skupin: zbadljivke, ki se nanašajo na prehrano; imena, ki se nanašajo na posebne lastnosti prebivalcev; zbadljivke, ki izvirajo iz ponesrečenega lova; tiste, ki se nanašajo na dejavnost prebivalcev; zbadljivi vzdevki, ki izvirajo iz butalskega vedenja ali drugih smešnih dogodkov; zbadljivke, povezane z živalmi; takšne, ki so nastale zaradi lege ali posebnosti kraja; zbadljivi vzdevki, ki se nanašajo na narečje; različni drugi vzdevki; in nerazumljivi ali nerazjasnjeni vzdevki (Tschinkel 2004: 185–196).

Marija Stanonik, ki je v članku objavila pregled slovenskih krajevnih stereotipov, kakor je poimenovala zbadljivke, pa te deli na zbadljivke, ki se navezujejo na zemljepisno lego, na zbadljivke z motiviko živali, rastlin, hrane in pijače, zbadljivke z motiviko oblačil, raznih predmetov, človeških lastnosti, motiviko deklet in na sestavljene zbadljivke (Stanonik 2008, 2017: 238–263).¹⁷

Z analizo enobesednih in drugih kratkih oblik zbadljivk sem tudi sama prišla do podobne klasifikacije kot že zgoraj omenjena raziskovalca, a kljub temu nekoliko ožje. Analiza gradiva iz različnih virov, od arhivskih, časopisnih in spletnih do gradiva, zbranega v zbirki *Glasovi* in drugih podobnih

15 Cajnci je narečno poimenovanje za manjšo košaro.

16 Picon je narečno poimenovanje za leseno pripravo za sušenje sadja.

17 Na tem mestu je treba poudariti, da je Stanonikova to klasifikacijo izdelala na podlagi analize zelo raznolikega folklornega gradiva, tako tistega s primarno funkcijo zbadanja kakor tudi takšnega, v katerem je zbadanje sekundarnega pomena (npr. razlagalne povedke, poskočnice; glej Stanonik 2017: 252).

zbirkah, je pokazala, da se prebivalce vasi in mest v kratkih zbadljivkah največkrat primerja ali povezuje z živalmi, rastlinami, s hrano, z oblačili, s predmeti in poklici oziroma z obrtmi. Kategorizacijo, ki je plod pričujoče raziskave, kakor tudi katero drugo, je sicer smiselno jemati ohlapno, je pa lahko dober pregled slikovitih primerjav, s katerimi so večinoma odrasli zbadali svoje sosede.

Zbadljivke na temo živali

Zbadljivke ali celo žaljivke, kot so osel, krava, bik, koza itn., so prišle že iz marsikaterih ust.¹⁸ Zato ni nič nenavadnega, da se zbadljivke s tematiko živali, tako domačih kot tudi divjih, dokaj pogosto pojavljajo tudi v medkrajevnem zbadanju.

Na Slovenskem je morda najbolj znana zbadljivka s tematiko živali »žabar«, ki se nanaša na prebivalca Ljubljane. Zbadanje z žabo pa ni omejeno samo na Ljubljancane, ampak se pojavlja tudi drugod po Sloveniji, pogosteje v povezavi z močvirnatimi kraji. Tako se v Prekmurju obkladajo z »Gomiličanci vodijo žabe na lanci.¹⁹ Žaba prdne, pa se lanc raztrgne« (Rešek 1990: 56) ali »Bekovčari troubijo, trij krote roubijo. Mij mo je mleli, oni do je geli« (Rešek 1990: 54). Žaba je sicer tudi najbolj pogosta žival, ki se pojavlja v zbadljivkah.

Med bolj znanimi zbadljivkami je tudi polž oziroma »polžarji«. Tako ima Višnja Gora polža kar za simbol kraja (Zajc-Jarc 1993: 12-13). »Polžarji« so tudi v Motniku. V Višnji Gori sta se namreč stepla dva polža. Eden je pobegnil do Motnika in ker je tam premetaval hiše, so ga na Vranskem najprej priklenili in nato vlekli na Ločico, kjer so ga zaklali (Podbrežnik Vukmir in Kotnik 2009: 290-291).

Že samo kočevarska folklor pozna raznolike zbadljivke, povezane z živalmi, kot npr. »pobijalci kač« (Slovenska vas), »sove« (Draga), »kačji pastirji« (Stara cerkev), »kačice« (Škrilj pri Mozlju), »žrebci« (Kukovo) in »podgane« (Polom) (Tschinkel 2004: 191). Poznamo še zbadljivke, kot so »tolminska uš« (Tolmin), »ščurek« (Sinja Gorica), »lisjak« (Mala Ligojna), »petelin«, »kuzla«, »osel« (Hrib na Vrhniki) (Möderndorfer 1946: 286-287). V Prekmurju se zbadajo z »ečeki«, kar pomeni teleta (Beltinci), z »martinčki« (Martinjak), s »kozarji« (Mala vas), »kovrani« (lačni kot vrani – Filovci) in »bijaljami« oziroma bivoli (Košarovci). Vsaj pri nekaterih zbadljivkah z živalsko tematiko pa se v ozadju nastanka skriva zbadanje človeških lastnosti; tako zbadljivka »cuzeki« oziroma žrebeta za prebivalce Odrancev pravzaprav zbadajo značajsko lastnost. Zbadljivka namreč izvira iz tega, kako so prebivalci oko-

18 Raba poimenovanj naštetih živali kot zbadljivk je razvidna tudi iz gesel v *SSKJ* (2014), kjer je navedeno, da pomeni krava tudi »grobe-ga, nevzgojenega človeka«, osel »omejenega, neumnega človeka«, bik »neumnega, omejenega, zabitega človeka« in koza »neumno, domišljavo žensko«.

19 Lanac je narečno poimenovanje za verigo.

liških vasi videli in dojeli Odrančane, ko so peš, v koloni, eden za drugim hodili v cerkev v Beltince. Okoliškim prebivalcem se je zdelo, da so Odrančani videti kot mlada žrebeta, ki so še neločljiva od mame oziroma v tem primeru med seboj, oziroma so jih videli, kako so kot žrebeta tekli v cerkev in domov (Rešek 1990: 63-66; Spletni vir 5).

Zbadljivke na temo rastlin

Primerjava krajanov z rastlinami je druga skupina zbadljivk. To skupino bi sicer lahko povezali z zbadljivkami na temo hrane, veliko je namreč zbadljivk s tematiko poljščin, sadja ozoroma užitnih rastlin, kot npr. »krompirjevci« za prebivalce Polja pri Ljubljani in »kolerabca« za Vrhničane (Möderndorfer 1946: 286). Sem spada še nekoliko daljša zbadljivka »Višnjavci so bobarji, so z boba cerkev naredili, potle so gospuæda zapodili« (Sirk 2009: 138). Za vasi Dane, Podcerkev in Nadlesk v Loški dolini so sosedi navdih za zbadljivko našli v sadju. Prebivalce omenjenih vasi so zbadali z »malinarji« zato, ker je bilo tam dosti malin, ki so jih tamkajšnji prebivalci nabirali in nato prodajali v Trst in še kam (Ožbolt 2004: 291). V Kačjem potoku pa so dobili vzdevek »stiskalci borovnic«, ki skriva nejevoljo ali tudi nevoščljivost prebivalcev sosednjih vasi:

Med vasmi Mozelj, Rajndol, Kačji Potok, Suhi Potok in Kočarji se na nekem griču razprostira gozd »Štaudah«, v katerem še posebno dobro uspevajo borovnice. Glavnina borovnic zaradi ugodne lege pripada prebivalcem Kačjega Potoka. Samo oni nosijo borovnice na trg v mesto Kočevje in v okoliške kraje. Iz jeze zaradi tega jih sosedge kličejo »Stiskalci borovnic«. (Tschinkel 2004: 189)

Obstajajo tudi zbadljivke, ki so nastale v povezavi z drevesi ali grmovjem, tudi s sadnim drevjem, kot pri zbadljivkah »na gabru pelcani« za prebivalce Metave in Sv. Barbare pri Vurbergu ali »pelcani na jelši« za prebivalce od Metave do Melja, ali pa kot pri zbadljivki »čermož«, ki se drži prebivalcev Luč pri Žalcu, vir navdiha pa je češnji podobno drevo, verjetno višnja (Möderndorfer 1946: 286).

Zbadljivke na temo hrane

Z zgornjo skupino zbadljivk so tesno povezane zbadljivke s tematiko hrane, ki se prepletajo z zbadljivkami s tematiko poljščin, sadja in užitnih rastlin. Omenjam še nekaj zbadljivk, ki omenjajo različne jedi.

V Ribnici je zbadljivka »župca«, ker so z njo goljufali občinskega pastirja (Möderndorfer 1946: 286). Žirovničane so zbadali s »kašarji« (Stanonik 2017: 247–248). Kaša in močnik sta jedi, ki se med zbadljivkami kar nekajkrat pojavita, kot npr. v zbadljivki »tolkači močnika«, ki je veljala za kraj Kleč, ali v daljši zbadljivki: »Z moko zmešana kaša, pa ena na gobec, pa gremo, pa gremo, pa gremo v Kočevsko Reko« (Tschinkel 2004: 193–194).

V kar nekaj zbadljivkah zasledimo klobase oziroma mesne izdelke, kot npr.: »Križ kraž, kam krevljaš? V Dolenjo vas po pet klobas. Če jih poješ, domov ne smeš, če jih prodaš, domov ne znaš« (Gašperin 2007: 58) ali »Če greš v Št. Peter poješ pijat²⁰ jeter, če greš v Novo vas poješ en pjat klobas, če greš v Padno pa jih poješ eno pijadno,²¹ če greš v m'rišce poješ eno pišce« (Arhivski vir 1). V Gornji Brigi na Kočevskem pa so dobili vzdevek »kolesca klobase«.

V Gornji Brigi so nekoč koscem na zelo strm breg nesli južino v košari, v kateri je bila tudi debela klobasa. Med južino se je košara prevrnila, klobasa je padla ven in se kotalila dlje in dlje vse do vasi, kjer je pri nekem skednju prebila desko. (Tschinkel 2004: 190).

»Nadlieško maslo je krave paslo, je djalo be, ne bouš me, ne!« ali na kratko kar »maslarji« je zbadljivka za Nadles pri Ložu (Ožbolt 2004: 287; Möderndorfer 1946: 287), del šaljive pesmi, zapisane v Štreklevi zbirki, pa poje »Maruševčanci sami so maslari, kaj imaju, se za maslo daju« (SNP 8542; Štrekelj 1980: 686).

Tako kot v preostalih skupinah lahko takrat, kadar poznamo izvor, opazamo sekundarna sporočila zbadljivk. Tako na splošno pomanjkanje, ki so ga seveda prej zaznali odrasli kot otroci, kažeta zbadljivki »Banja Loka za kruhom joka« ali »Nova Sela so kruha vesela« (Primc 1997: 311). Na pomanjkanje pa namiguje tudi zbadljivka, kot je »otrobožerci« za kraj Smuke ali Kumrovo vas, kjer so jih zbadali z »Otroke na grbi, krompir v juhi« (Tschinkel 2004: 193, 196).

Zbadljivke na temo oblačil

Tudi različni oblačilni kosi so postali navdih za zbadljivke, kot npr. hlače v zbadljivkah »Purger iz Motnika, ima hlače iz hodnika;²² iz popirja klabuk, pa veter potegne, pa gresta puk! puk!« (Arhivski vir 3) ali »Cander iz Ljubljane, ima hlače spelane« (Arhivski vir 4). Tu so še zbadljivke za Borovničane in prebivalce Velike Poljane pri Ortneku, in sicer »coklarji«, za prebivalce Šmartnega Podsmreke pa »kučmarji« (Möderndorfer 1946: 287).

Vsem znana je zbadljivka za Ljubljančane, in sicer »ljubljsanske srajce«. O nastanku te znane zbadljivke, ki je še danes močno prisotna in v uporabi, predvsem kot negodovanje nad politiki in uradniki ter Ljubljančani na splošno, je etnolog Damjan Ovsec zapisal tako:

Izraz »ljubljsanske srajce« so konec 19. stoletja ponovno »vpeljali« ljubljanski Nemci. Kako je prišlo do tega? Ljubljanski Nemci so bili skoraj vsi po vrsti včlanjeni v svoje telovadno društvo, ki se je imenovalo Turnverein. Zato so jih slovenski Lju-

20 P(i)jat je narečno poimenovanje za krožnik.

21 Pijadna je narečno poimenovanje za pladenj ali skledo.

22 Hodnik je poimenovanje za grobo tkano platno.

bljančani imenovali »turnarji«. Tako Nemci kot Slovenci so radi zlasti ob nedeljah hodili na Šmarno goro, znamenito izletniško točko pri Ljubljani. Nekoč so Slovenci spet prišli na Šmarno goro. Dan je bil topel in vsem je bilo vroče. // Zato so pregretri Nemci slekli premočene srajce in jih razobesili naokrog po vejah in plotovih, da bi se na vejah posušile. Slovenci so jih seveda začeli takoj zbadati in jih zmerjati z »ljubljskimi srajci«. Bilo je veliko smeha, kasneje v dolini pa so zgodbo vsi po vrsti na široko razkladali. Tako se je nemških turnarjev prijel vzdevek ljubljanske srajce. Izraz se je hitro prenesel še na preostale Nemce, ki so bili manj športnega duha. (Ovsec 1997b: 12–13)

Kot piše Ovsec, se je zbadljivka pozneje prenesla na vse Ljubljance, v določenem obdobju pa niti ni bila več razumljena kot taka. S to in z oznako »frakarji« so se Ljubljanci, ker je pomenila večvrednost oziroma meščanstvo, celo ponašali (Ovsec 1997b: 13).

Zbadljivke na temo obrti in opravil

Nastanek zbadljivk so navdahnile tudi različne obrti, ki so jih opravljali prebivalci raznih krajev. »Meklarji« je zbadljivka za kraj Kuštanovci, kjer so delali metle, Bratonci pa poznajo zbadljivko »žlicari«, v kraju so namreč med prvimi v okolici izdelovali in krivili lesene žlice (Rešek 1990: 63, 65; Spletni vir 6). Lonci in lončarstvo so botrovali zbadljivki »lončarje« za Polance, zbadali so jih: »Polančarje samo so lončarje, v druge lonce tujlijo pa žabe gūjlijo« (Rešek 1990: 59). Tukaj sta še zbadljivki »strgači smole« (Grčarice, Rdeči Kamen) ali »krtačniki«, vzdevek, ki bi si ga naj v Kačjem Potoku naredili kar sami:

Od davnih časov so tu izdelovali domač loden in prave ovčje volne. Volno so krtačili in nato predli. Delavci iz Kačjega Potoka so bili kmalu iskani po vsej deželi in klicali so jih celo slovenski sosede iz Kočevskih Poljan in okolice. Delavci so sami sebe klicali krtačniki in tudi drugi so jih imenovali tako. (Tschinkel 2004: 189)

V vasi Pečarovci so nekoč vsi pridelovali lan in tkali laneno platno, zato se jih je prijela zbadljivka »zgrebaši«, kar bi se dalo prevesti kot pridelovalci lanu oziroma tkalci platna (Rešek 1990: 65; Spletni vir 7).

Zbadljivke na temo različnih predmetov

V zbadljivkah pa se pojavljajo tudi različni drugi predmeti, ki niso povezani z obrtmi. V nekaterih zbadljivkah in šaljevih pesmih se določenim krajem tako pripisujejo aduti oziroma različni predmeti, kot npr. v zbadljivkah iz Prekmurja:

»Idemo v Dolič po piskrič, / v Selo po melo, / v Odrance po žgance, / v Krog po drog, / v Hotizo po mizo, / v Kipšince po klince.« (Rešek 1990: 55)

»Idemo v Trnje po vrnje, / v Gomolice po vilice, / v

Odrance po žgance, / pod Lipo pa po pipo.« (Rešek 1990: 61)

S svedrom povezana zbadljivka »Vsak po svoje, Bohinj pa s svedram« oziroma na kratko »svedraši« se drži Bohinjcev, ker so za stavo kravo odrli s svedrom (Cvetek 1993: 314). Beseda sekirca je jezila Tuhinjce iz bližine Kamnika, fouč, nož krivček, pa je jezil Dobrepoljčane (Möderndorfer 1946: 287).

Druge tematike, ki se pojavljajo v zbadljivkah

Na tem mestu je smiselno omeniti še druge vire navdiha za zbadljivke, kot npr. narečje, človeške lastnosti, lego kraja, kakšne posebne dogodke ali pa besedne igre. Tako je bila za vas Cvišlerji zbadljivka »volčji strelci«, ker so nekoč namesto volka ustrelili psa (Tschinkel 2004: 188), »uhač«, tudi »Koprivsko uho«, je zbadljivka za Koprivce in se navezuje na oslova ušesa, znane so namreč prigode o oslu, v Koprivi privezanem na cerkveni zvon (Matičeto 2019: 100–102). Rakičani (pri Pivki) so »lopatarji«, najverjetneje zaradi ledinskega imena »na Lopati« (Šabec 2017: 128), za Jelovčane so govorili »Jelóvčan je vrag ud človika«, znana je bila tudi zbadljivka »Čič hudič, nima nič« (Podberšič 2007: 167); in še bi se našli takšni in drugačni primeri.

Ne samo da so imeli krajani določenih krajev svoje vzdevke, ki so postale zbadljivke, imena določenih krajev so lahko postala zbadljivka za posamezno osebo. Tako je npr. v preteklosti oznaka Lemberžan veljala za osebo, ki ni šolana, nima velike družbene veljave in dela neumnosti, bedarije ali pa je butasta, neumna. Stavek »Si kot Lemberžan!« je bil v širši okolici Lemberga med odraslimi splošno znan izraz neodobravanja (Šrampf Vendramin 2015: 177). Zanimiv je tudi primer zbadljivke Rezijan, s katero so na Trnovski planoti zmerjali brusače, ki so hodili okoli:

Posebej starejši ljudje vedo povedati, da je Rëzijan pomenilo neurejenega, zanemarjenega človeka, tako so verjetno dojemali Rezijane, ki so bili zaradi narave svojega dela in daljše odsotnosti od doma pogosto umazani, utrujeni in lačni. // Rezijan je bila zmerljivka, primerljiva s ciganom. (Kolenc 2015: 31–32)

Opozorila bi še na en vidik, kajti še zlasti v zbadljivkah, ki niso v obliki vzdevkov, zasledimo, da so v posamezno zbadljivko oziroma kratko zbadljivo pesem lahko vključene tudi različne tematike in ne samo ena, kot npr. v zbadljivki »Filofčarje tujlijo, žabe se njim mijljo. Žaba dene: reg, reg, reg, Filofčaron v čobe drek« (Rešek 1990: 56), v kateri se prepletata skatološka in živalska tematika.

Sklep

Krajevno zbadanje ni (bilo) nekaj eksotičnega, redkega, ampak del vsakdana, del identitetnih procesov, del ločevanja ene skupnosti od druge. Pri krajevnem zbadanju gre navadno za zbadanje navad, značilnosti in vedenja prebivalcev sosednje vasi, mesta, pokrajine ali države. Namen

takšnega zbadanja je provokacija, norčevanje iz duhovnih, socialnih pomanjkljivosti, ločevanje od drugih in krepitev lastne samozavesti. Zbadljivke, katerih namen je zbadanje prebivalcev sosednjih vasi, krajev, mest ali držav, lahko razumemo tudi kot obliko etničnega oziroma regionalnega humorja, katerega namen sta ločevanje in pozicioniranje »nas« in »drugih«, torej kot del identitetnih procesov (Šrampf Vendramin 2015: 195–197; Vucetic 2004).

Še zlasti pri krajevnem zbadanju lahko v tematikah in sporočilih, ki se pojavljajo v zbadljivkah, sklepamo, da te niso bile del otroškega sveta, ampak v največji meri del sveta odraslih. Takšnih in drugačnih primerjav, ki so bile vir navdiha za zbadanje v vseh oblikah (kratkih, dolgih, proznih, ritmiziranih), je kar nekaj, kakšna tudi s tematiko, ki v tem članku ni omenjena. Vsekakor pa je iz zbadljivk, še zlasti tistih, za katere vemo, kaj je botrovalo njihovemu nastanku, razvidno, da so ljudje vir navdiha zanje pogosto našli v vsakdanjem življenju, stvarnem svetu okolice, v človeških lastnostih in medosebnih odnosih. Tako so pogoste zbadljivke, ki se navezujejo na hrano in rastline, oblačilne kose, predmete in obrti ali dejavnosti, ki so jih opravljali prebivalci zbadanega kraja.

V zbadljivkah se pojavljajo tudi teme, ki sicer v družbi zbujajo odpor. Humor je namreč sredstvo, ki omogoča, da se nekatere tabu teme, kot so skatološke in seksualne teme, pa tudi družbeno nesprejemljive želje tako otrok in mladostnikov kot tudi odraslih, povedo in razrešijo brez sankcij. Tako pri odraslih kot pri otrocih pa je humor sredstvo, ki omogoča preizkušanje in prestopanje družbenih norm brez resnejših posledic in kazni. Funkcija šaljenja in zbadanja je torej tudi v tem, da tabuizirane želje in nagnjenja kanalizirata na sprejemljiv način (Hauser 2005: 187; Vucetic 2004: 11–13).

Krajevno oziroma sosedsko zbadanje lahko torej razlagamo z identitetnimi procesi, kajti nenehno definiranje meja v socialnih odnosih z drugimi, določanje lastnih vrednot in poudarjanje drugačnosti sosedov ohranja pripadnost lastni skupini (Barth 1969: 15–16). Med segmenti določanja meja in poudarjanja razlik so med drugim tudi zbadljivke. Kaj vse je (bilo) v medsosedskih odnosih v slovenskem prostoru razumljeno kot drugačno in zato primerno za tarčo zasmehovanja, pa je predstavljeno v pričujočem članku.

Zahvala

Besedilo je nastalo v okviru raziskovalnega programa *Etnološke in folkloristične raziskave kulturnih prostorov in praks* (P6-0088 (B)), ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

Literatura

APTE, Mahadev L.: *Humor and Laughter: An Anthropological Approach*. Ithaca, London: Cornell University Press, 1985.

BABIČ, Saša: Uganka v časovnem prerezu. V: Alenka Žagar (ur.), *Recepcija slovenske književnosti*. Simpozij Obdobja 33. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2014, 23–29.

BABIČ, Saša: *Beseda ni konj: Estetska struktura slovenskih folklornih obrazcev*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2015.

BARTH, Fredrik: Introduction. V: Fredrik Barth (ur.), *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Cultural Difference*. Boston: Little, Brown and Company, 1969, 9–38.

BLANK, Trevor J.: Cheeky Behavior: The Meaning and Function of 'Fartlore' in Childhood and Adolescence. *Children's Folklore Review* 32, 2010, 61–85.

DAVIES, Christie: Ethnic Jokes, Moral Values and Social Boundaries. *The British Journal of Sociology* 33 (3), 1982, 383–403.

DAVIES, Christie: *Jokes and their Relation to Society*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 1998.

DEPENAU, David: *Die Necknamen in Stadt und Landkreis Karlsruhe: Von Dohlenaze, Holzlumpe und Milchsäule*. Heidelberg, Ubstadt Weiher, Basel: Verlag Regionalkultur, 2001.

DEPENAU, David: *Die Ortsnecknamen in Stadt und Landkreis Rastatt und im Stadtkreis Baden-Baden: Von Gelfessler, Käschdeigel und Schdaffelschnatzer*. Heidelberg, Ubstadt Weiher, Basel: Verlag Regionalkultur, 2003.

FISCHER, Helmut: Spott. V: Rolf Wilhelm Brednich (ur.), *Enzyklopädie des Märchens: Handwörterbuch zur historischen und vergleichenden Erzählforschung*, Zvezek 12. Berlin, New York: W. de Gruyter, 2007, 1080–1086.

FRITZ-SCHEUPLEIN, Monika, Almut König in Sabine Krämer-Neubert: *Dreidörfer Narrn stehn auf drei Sparrn: Ortsnecknamen in Unterfranken*. Würzburg: Königshausen & Neumann, 2012.

GIDDENS, Anthony: *Modernity and Self-identity: Self and society in the Late Modern Age*. Stanford: Stanford University Press, 2005.

GINGRICH, Andre: Conceptualising Identities: Anthropological Alternatives to Essentialising Difference and Moralizing about Othering. V: Gerd Baumann in Andre Gingrich (ur.), *Grammars of Identity / Alterity: A Structural Approach*. New York: Berghahn Books, 2004, 3–17.

GRUNER, Charles R.: *The Game of Humor: A Comprehensive Theory of Why we Laugh*. New York: Routledge, 2017.

GUNDELACH, Peter: Joking Relationships and National Identity in Scandinavia. *Acta Sociologica* 43 (2), 2000, 113–122

HAUSER, Stefan: *Wie Kinder Witze erzählen: Eine linguistische Studie zum Erwerb narrativer Fähigkeiten*. Bern: P. Lang, 2005.

JENKINS, Richard: *Being Danish: Paradoxes of Identity in Everyday Life*. Copenhagen: Museum Tusulanum Press, 2011.

KLOBČAR, Marija: *Na poti v Kamnik*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2016.

KOLENC, Petra: »V Reziji« na Trnovski planoti. *Izvestje Raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici* 12, 2015, 30–33.

LEGMAN, Gershon: *Rationale of the Dirty Joke: An Analysis of Sexual Humor*. New York: Simon and Schuster, 2007.

- MARCINIAK, Perzemyslaw: Philogelos. V: Salvatore Attardo (ur.), *Encyclopedia of Humor Studies*. Los Angeles: SAGE Publications, 2014, 265–266.
- MERHAR, Boris: Ljudska pesem. V: Lino Legiša in Alfonz Gspan (ur.), *Zgodovina slovenskega slovstva*. Ljubljana: Slovenska matica, 1956, 31–114.
- MOSER, Hugo: *Schwäbischer Volkshumor*. Stuttgart: W. Kohlhammer Verlag, 1950.
- ORING, Elliott: *Jokes and their Relations*. New Brunswick, London: Transaction Publishers, 2010.
- STANONIK, Marija: *Slovenska slovstvena folklor*. Zbirka Klasje. Ljubljana: DZS, 1999.
- STANONIK, Marija: *Procesualnost slovstvene folklore: Slovenska nesnovna kulturna dediščina*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2006.
- STANONIK, Marija: Name-calling in Slovenia: »We« and the »Others«. *Etnolingvistyka* 20, 2008, 123–148.
- STANONIK, Marija: *Etnolingvistika po slovensko*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2017.
- ŠRIMPF VENDRAMIN, Katarina: Anekdote o Lamberžanih in vpliv ljudskega izročila na Butalce Frana Milčinskega. *Studia mythologica Slavica* 16, 2013, 233–246.
- ŠRIMPF VENDRAMIN, Katarina: Butalci in süha roba Frana Milčinskega med slovensko pripovedno tradicijo in avtorstvom. V: Alenka Žbogar (ur.), *Recepcija slovenske književnosti*. Simpozij Obdobja 33. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2014, 463–470.
- ŠRIMPF VENDRAMIN, Katarina: *Ustno izročilo in kulturni spomin v zgornjem Obsotelju*. Doktorska disertacija. Nova Gorica: Univerza v Novi Gorici, Fakulteta za podiplomski študij, 2015.
- TERSEGLAV, Marko: Reškova zbirka šaljivih pesmic. V: Dušan Rešek (ur.), *Strijc so strino: Šaljive in erotične ljudske pesmi iz Prekmurja*. Murska Sobota: Pomurska založba, 1990, IX–XVIII.
- UDE-KOELLER, Susanne: Kirche verschieben (AaTh 1326). V: Hermann Bausinger, *Enzyklopädie des Märchens: Handwörterbuch zur historischen und vergleichenden Erzählforschung*. Zvezek 7. Berlin, New York: W. de Gruyter, 1993, 1380–1381.
- UTHER, Hans-Jörg: *The Types of International Folktales: A Classification and Bibliography, Based on the System of Antti Aarne and Stith Thompson; part II*. FFC 285. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia = Academia Scientiarum Fennica, 2004.
- VAN DER GEST, Sijaak: Scatological Children's Humour, Notes from the Netherlands and Anywhere. *Etnofoor* 28 (1), 2016, 127–140.
- VRABIČ, Jerneja: Kraji zapisov in mesta v izbranih slovenskih ljudskih pesmih. *Slavistična revija* 60 (3), 2012, 517–525, 528–535.
- VUCETIC, Srdjan: Identity is a Joking Matter: Intergroup Humor in Bosnia. *Spaces of identity* 4 (1), 2004, 7–34; <https://soi.journals.yorku.ca/index.php/soi/article/view/8011/7167>, 4. 7. 2019.
- Viri
- CVETEK, Marija: *Naš voča so včas zapodval: Bohinjske pravljojce*. Ljubljana: Kmečki glas, 1993.
- GAŠPERIN, Roman: *Enci benci na kamenci 3: Slovensko otroško izročilo*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2007.
- GAŠPERIN, Roman: *Enci benci na kamenci 4: Slovensko otroško izročilo*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2018.
- GORSKI, Rok D.: Smešnice o Lemberžanih. *Brus* 20, 1890, 159.
- HVALA, Nataša: *Divje babe na žlikrofih: Foklorne in spominske pripovedi s hribov, planot, iz grap in kotlin od Porezna do Javornika in od Vojskega do Zavrata*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2018.
- KNIFIC, Bojan: Izštevanke in zbadljivke. *Folkloristik* 5, 2006, 38–42.
- KOCJAN, Danila, Jelka Hadalin: *Beži zlodej, baba gre: Kraške štorije*. Ljubljana: Kmečki glas, 1993.
- MAJAR, Matija: Nekaj od Slovincov. *Kmetijske in rokodelske novice* 2 (44), 1844, 175–176.
- MATIČETOV, Milko: *Bedenice: Kraški šopek Milka Matičetovega iz Koprive*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2019.
- MÖDERNDORFER, Vinko: *Verovanja, uvere in običaji Slovencev: (narodopisno gradivo)*. Knj. 5. *Borba za pridobivanje vsakdanjega kruha*. Celje: Tiskarna Družbe sv. Mohorja, 1946.
- OVSEC, J. Damjan: »Če boš rekel A, te bom na gobec do Ž.« Ljudske zbadljivke. *Gea* 7 (7), 1997a, 78–79.
- OVSEC, J. Damjan: Splošno o srajci, posebej še o »ljubljanških srajcah«. *Gea* 7 (5), 1997b, 12–13.
- OŽBOLT, Milena: *Andrejeva stopinja*. Ljubljana: Kmečki glas, 2004.
- PODBERSIČ, Renato: *Čičke prekvantice z Goca: Folklorne obrabci z Golca v Slovenski Čičariji*. Koper: Libris, 2007.
- PODBREŽNIK VUKMIR, Breda in Irena Kotnik: *Čuden prečudež: Folklorne in druge pripovedi iz Kamnika in okolice*. Celje: Celjska Mohorjeva družba, 2009.
- PRIMC, Jože: *Okameneli mož*. Ljubljana: Kmečki glas, 1997.
- REŠEK, Dušan: *Strijc so strino: Šaljive in erotične ljudske pesmi iz Prekmurja*. Murska Sobota: Pomurska založba, 1990.
- SIRK, Darinka: *Ivánov venec: Briške šege in navade*. Dobrovo: samozaložba, 2009.
- SSKJ: Slovar slovenskega knjižnega jezika, druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja: Spletna izdaja 2014. Ljubljana: Založba ZRC, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2014, <https://fran.si/133/sskj2-slovar-slovenskega-knjiznega-jezika-2/>, 21. 8. 2019.
- ŠABEC, Drago: Vzdevki vaščanov na Pivki. *Glasnik SED* 57 (1/2), 2017, 128–130.
- ŠTREKELJ, Karel: *Slovenske narodne pesmi*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1980.
- TSCHINKEL, Wilhelm: *Kočevarska folklor: V šegah, navadah, pravljicah, povedkah, legendah in drugih folklornih izročilih*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2004.

ZAJC-JARC, Mihaela: *Duhan iz Višnje Gore*. Ljubljana: Kmečki glas, 1993.

Arhivski viri

Arhivski vir 1: Arhiv folklornega gradiva ISN, Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, Zbirka Marije Stanonik. Ljubljana: ZRC SAZU.

Arhivski vir 2: ŠZ 6/217. Arhiv folklornega gradiva ISN, Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, Štrekljeva zbirka. Ljubljana: ZRC SAZU.

Arhivski vir 3: ŠZ 3/124, 1. Arhiv folklornega gradiva ISN, Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, Štrekljeva zbirka. Ljubljana: ZRC SAZU.

Arhivski vir 4: ŠZ 3/124, 2. Arhiv folklornega gradiva ISN, Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, Štrekljeva zbirka. Ljubljana: ZRC SAZU.

Spletni viri

Spletni vir 1: Ortnecksnamen; <http://www.ortsneckenamen.de>, 16. 7. 2019.

Spletni vir 2: Liste von Ortsspottnamen; https://regiowiki.at/wiki/Liste_von_Ortsspottnamen, 16. 7. 2019.

Spletni vir 3: Datenbank der Ortsneckenamen in Unterfranken; <http://udi.germanistik.uni-wuerzburg.de/wp/projekte/ortsneckenamen-in-unterfranken/>, 16. 7. 2019.

Spletni vir 4: Spletna stran Forum.Over.Net, Najbolj znani vici o korošcih, primorcih, štajercih ...; <https://med.over.net/forum5/viewtopic.php?f=151&t=5287531>, 15. 11. 2015.

Spletni vir 5: RUBIN, Simon: Zakaj so Odrančani »cuzeki«?, 1. 4. 2014; <https://sobotainfo.com/novica/lokalno/zakaj-so-odrančani-cuzeki/52335>, 25. 7. 2019.

Spletni vir 6: RUBIN, Simon: Prebivalcem katere vasi so govorili »žlicarji«?, 4. 7. 2014; <https://sobotainfo.com/novica/lokalno/prebivalcem-katere-vasi-so-govorili-zlicarji/69461>, 2. 7. 2019.

Spletni vir 7: RUBIN, Simon: Prebivalci katere vasi so »zgrebasi«?, 29. 8. 2014; <https://sobotainfo.com/novica/lokalno/prebivalci-katere-vasi-so-zgrebasi/80867>, 2. 7. 2019.

“Medanc Podklanc Saw a Turd and Thought It Was Mush” Forms, Content and Function of Local Taunting in Slovenian Lands

Local mocking and taunting was strongly present in Slovenian Lands. It was not something exotic, rare, but part of everyday life, a part of identity processes, a part of separating one community from another. It usually involved taunting the inhabitants of a neighbouring village, town, province or state about their habits, characteristics and behaviour. The purpose of such jeers was provocation, making fun of spiritual and social flaws, self-separation from others, and strengthening self-confidence. Mockery at the expense of residents of different places can therefore be found in several forms (short, long, prose, rhythmic). People usually found the inspiration for local jeers and word plays in everyday life and activities, as well as in the real world that surrounded them. Therefore, most jeers were related to food and plants, clothing, objects and crafts or activities performed by the residents of the mocked place. An analysis of the emerging topics or inspirations for jeers reveals that local jeers were not primarily part of the children's world, but largely part of the adult world.

The explanation for the mockery and teasing aimed at the inhabitants of neighbouring villages, towns, cities or countries can also be interpreted in the context of identity processes, because constantly defining boundaries in social relations with others, as well as defining one's own values and emphasising the neighbours' differences maintains belonging to one's own group. One segment of delineating and highlighting differences are jeers. The article presents what was understood as different in Slovenian neighbourhood relations and therefore as a fitting target of ridicule.

